

Möklinta kyrka och Sala sockenkyrka

Tjärning och åtgärdande av spåntak

Antikvarisk rapport

Möklinta prästgård 5:1, Sala klockaregård 1:2
Möklinta socken och Sala landsförsamling
Sala kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Möklinta kyrka och Sala sockenkyrka

Tjärning och åtgärdande av spåntak

Antikvarisk rapport

Möklinta prästgård 5:1, Sala klockargård 1:2

Möklinta socken och Sala landsförsamling
Sala kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Näbbspån på Sala sockenkyrkas vapenhus. Foto: Helén Sjökvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-195-4

Tryck: Västerås 2012.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund Sala sockenkyrka	5
Tidigare takreparationer.....	5
Bakgrund Möklinta kyrka	6
Kända reparationer på kyrkans tak och klockstapeln	7
Genomförande 2012	8
Sala kyrka och klockstapel	8
Möklinta kyrka och klockstapel	13
Referenser.....	15
Kart- och arkivmaterial	15
Otryckta källor.....	15
Tekniska och administrativa uppgifter	15

Figur 1. Kyrkornas läge, markerade med ringar. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:100 000.

Inledning

Under 2012 har taket på Sala sockenkyrka och Möklinta kyrka med klockstaplar tjärats och underhållits. Stiftelsen Kulturmiljövård har medverkat som antikvarier på uppdrag av Svenska kyrkan i Sala, Norrby och Möklinta.

Bakgrund Sala sockenkyrka

Sala sockenkyrka uppfördes någon gång omkring år 1300.¹ Exteriört har kyrkan kvar mycket av sin medeltida prägel, även om den genomgått vissa förändringar.

Omkring år 1500 gjordes en nordlig utbyggnad för finska invandrare, verksamma vid den då expansiva Sala gruva. Denna tillbyggnad revs under 1600-talet men ersattes med en tillbyggd korsarm under 1750-talet.

Framförallt är kyrkan känd för sin rika utsmyckning med målningar av Albertus Pictor, vilka tillkommit under 1460-talet. Ur byggnadshistorisk synvinkel är den bevarade medeltida takstolen av stort intresse.

Klockstapeln uppfördes 1926 efter ritningar av Arre Essén.

Figur 2. Sala sockenkarta 1688. Lantmäteristyrelsens arkiv T8:37 44.

Tidigare takreparationer

Samtliga takfall utom sakristians är täckta med kluvna spån. På långhuset och de norra utbyggnaderna ligger spån med raka och runda underkanter medan det på vapenhuset ligger näbbspån i ett mer ålderdomligt utförande. Sakristians tak har skivtäckning av kopparplåt.

De första uppgifterna om reparationer av kyrkans taktäckning finns från år 1631–33 då kyrkans yttertak fick ny spåntäckning.² 1663 reparerades och tjärades den takryttare som tidigare fanns på långhustaket, liksom en del av kyrktaket och vapenhuset. År 1715 kom takryttaren att avlägsnas då den skadats av blåst. Några år senare, år 1721, reparerades taket återigen och nya spån lades. Från slutet av 1700-talet finns också

¹ Sjökvist 2011.

² Hammarskiöld 2005.

uppgifter som tyder på att taket varit rödtjärat. År 1909 fick kyrkans yttertak en ny spåntäckning, vilket kan vara den som legat på korets norra takfall fram till idag. En större omläggning tycks ha genomförts vid en omfattande exteriör renovering 1961–62. Även i slutet av 1990-talet gjordes en omfattande omläggning av spåntaket på kyrkan. På korets norra takfall har det på senare år fallit bort spån p.g.a. sönderrostade spikar.³ En del spån har även varit spruckna.

Taket tjärades senaste gången 2004 med trätjära. Från äldre omtjärningar finns också spår av stenkoltjära vilket generellt sett kan leda till problem med rötskador.

Samtliga takspån på korets norra takfall byttes under hösten 2010.⁴ Det gamla spånet var spikat med klippspik eller smidd spik med synliga spikskallar. Spånen var av tillverkade av furu. Det nya spånet spikades med dold spikning och spånen är tillverkade i furu med en något tvärare avslutande kant än de äldre spånen. Nya spån levererades tjärade med uppvärmd dalbränd tjära från FC Sweden.

Figur 3. Näbbspån på Sala sockenkyrkas vapenhus västra takfall med spår av tidigare använd stenkoltjära. Foto: Helén Sjökvist.

Bakgrund Möklinta kyrka

Möklinta kyrka brukar sägas vara uppförd omkring 1470, vilket man bygger på byggnadstekniska likheter med närbelägna Enköpings Vårfrukyrka och Västerlövsta kyrka.⁵ Kyrkorna har exempelvis likartade tegelorneringar. Ursprungligen omfattade kyrkan dagens långhus med rakslutet kor och ett vapenhus vidbyggt i söder. Gråstensmurarna är resta efter en något skev grundplan. Ursprungliga drag i exteriören är gavlarnas rundbågefriser i tegel, de treklöverformiga blinderingarna på östra gaveln, samt vapenhusets flersprångiga portal. Kyrkorummet täcktes med tre höga stjärnvalv, som symboliskt bärs upp av ”gubbar” och atlasfigurer infogade i valvribborna. År 1619 fick kyrkorummet en utbyggnad mot norr, ursprungligen kallat kor men som numer går under namnet Mariakapellet. Åren 1743–44 blev sakristian utbyggd till nuvarande storlek.

³ Länsstyrelsens beslut dnr 433-10117-08 daterat 2008-10-01.

⁴ Sjökvist 2011.

⁵ Hammarskiöld 2005.

Figur 4. Möklinta sockenkarta 1688. Lantmäteristyrelsens arkiv T8:38 44.

Kända reparationer på kyrkans tak och klockstapeln

Från år 1625-35 finns uppgifter om att klockstapeln stabiliserades med järn och bjälkar samt fick yttre panel.⁶ År 1675 kunde det lilla tornet mitt på kyrkans tak rivas då det blivit överflödigt sedan klockstapeln byggts. År 1689 uppges kyrkans södra takfall ha spånslagits på nytt och året därefter spånslogs norra takfallet och sidokapellets tak.

År 1739 täcktes klockstapelns undertak med bräder och näver.

Från år 1740 finns uppgifter om att kyrkans yttertak lagades, rödfärgades och tjärades vilket visar att kyrkan, i likhet med många andra kyrkor vid denna tid, hade ett rött eller rödtjärat tak.

1741–42 reparerades klockstapeln och kläddes in helt med bräder samt rödfärgades. År 1777 tjärades och rödfärgades klockstapeln återigen.

År 1790 inträffade en förödande brand i kyrkan. Elden hade uppkommit då stark blåst fört gnistor från sakristians skorsten till det spåntäckta sadeltaket som antändes och förstördes. Dessutom smalt blyinfattningarna i några fönster och en del inventarier skadades. Vid återuppbyggnaden samma år fick kyrkan ett brutet tak enligt tidens mode.

Från år 1887 finns uppgifter om att man istället för tjära använt sig av takspånolja för att underhålla taket. Detta var ett för tiden modernt preparat som enligt reklamen gav ett svart tak, liknande skiffer, som inte var lika lättantändligt av eldgnistor.⁷

En mycket omfattande ombyggnad av kyrkan genomfördes 1932. Exteriört innebar det bland annat att all puts knackades ned från ytterväggarna, vilka putsades helt på nytt. Långhusets östra och västra gavlar samt vapenhusets gavel blev påmurade till ursprunglig höjd och fick tegelornering i överensstämmelse med den gamla. Kyrkans brutna tak från 1790 borttogs och istället byggdes nya takstolar till ett brant sadeltak som täcktes täckt med täljda, tjärdoppade spån. Spånen tillverkades på orten, av virke från kyrkans skog.

Under våren 2004 tjärströks samtliga takfall på Möklinta kyrka.⁸ Tjäran som då användes var en maskinellt framtagen ”dalbränd tjära” från Skogens kol,

⁶ Hammarskiöld 2005.

⁷ Tidning för Vänersborgs stad och län 4 maj 1882.

⁸ Sjökvist 2004.

produktnummer C316, vilken värmts till omkring 70 grader före påförandet. Även vindskivor blev tjärstrukna.

Klockstapeln ströks vid samma tillfälle med samma typ av tjära. Tidigare var enbart den övre huven med ryttaren samt det lägre takfallet tjärstrukna medan den nedre, brädfodrade delen av klockstapeln samt det spåntäckta partiet vid klockorna var avfärgat med falurödfärg. Då spånen på det rödfärgade partiet vid klockorna var mycket uttorkade kom även dessa att strykas med trätjära. Fortfarande efter tjärning slog dock rödfärgen delvis igenom och detta parti har därför en rödbrun nyans. Brädfodringen handströks med falurödfärg.

Genomförande 2012

Sala kyrka och klockstapel

På Sala sockenkyrka byttes omkring 30–40 spån på långhusets norra takfall. Nya spån till kyrkan fanns i ett av kyrkans förråd. För omtjärningen användes dalbränd trätjära KBT från FC-Sweden. Tjären värmdes till 70 grader. Spånen på kyrkan var torra och urlakade. Nockbrädan på vapenhusets västra sida börjar bli dålig och behöver troligen bytas vid nästa tjärning. Också spånet på sockenkyrkans norra del kan behöva bytas om cirka 10 år.

Klockstapeln är täckt med sågat spån med mycket kvistar i spånet vilket tyder på dålig kvalitet. 8–10 spån har bytts ut i samband med årets arbete, men flera är på väg att bli dåliga, särskilt på övre takfallet. Troligen kommer en omläggning behöva genomföras om cirka 10 år, eller i samband med nästa omtjärning. Inga större rötangrepp förekommer ännu, men spånen är ofta spruckna och porösa. Nya spån har spikats med rostfri spik. Äldre spån är spikade med galvad spik. Det finns ingen papp under befintlig spåntäckning utan enbart panel. På norra sidan fanns omfattande algangrepp vilka borstades bort före tjärning. Lockpanelen är också dålig vid ljudluckorna på södra sidan liksom vid trappan till klockstapeln, men detta åtgärdades ej.

Figur 5. Pågående tjärstrykning på korets södra takfall. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 6. Pågående tjärstrykning på norra takfallet. Tyvärr har tjära runnit ut även på det plåttäckta sakristietaket. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 7. Vapenhusets västra takfall före tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 8. Vapenhusets östra takfall före tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 9. Långhusets norra takfall före tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 10. Klockstapelns östra sida före tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 11. Klockstapelns norra sida med tjocka lager äldre tjära och omfattande algangrepp. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 12. Klockstapelns västra sida med nyare, sågade spån. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 13. Klockstapelns sedd från sydöst. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 14. Röttskador vid trappa till klockstapelns. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 15 och 16. Också stigluckornas spån har tjärats. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 17. Kyrkan sedd från söder efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 18. Vapenhusets östra takfall efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 19. Kyrkan sedd från norr efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 20. Det relativt nylagda spåntaket på korets norra takfall efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 21. Långhusets norra takfall efter tjärning. Man anar att vissa spån börjar bli lite dåliga.
Foto: Helén Sjökvist.

Figur 22. Vapenhusets västra takfall med äldre näbbspån, efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.
Figur 23. Vapenhusets östra takfall efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 24. Klockstapeln sedd från öster efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.
Figur 25. Klockstapelns huv från öster efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 26. Klockstapelns östra sida efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 27. Klockstapelns norra sida efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 28. Klockstapelns västra sida efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 29. Klockstapelns huv sedd från söder efter åtgärder. Man anar små rötskador i panelen samt småskador i spåntäckningen. Foto: Helén Sjökvist.

Möklinta kyrka och klockstapel

För tjärningen användes dalbränd trätjära KBT från FC-Sweden. Tjären värmdes till 70 grader. Befintliga spån på kyrkan var i relativt gott skick med undantag av att ett spån fattades på norra takfallet, men eftersom inga utbytesspån fanns på plats konstaterade entreprenören att överlappningen ändå skulle vara tillräcklig. Vid nästa omtjärning bör man ombesörja att utbytesspån finns tillgängliga i god tid. Klockstapelns spånklädda delar är tjärade. Spånen är generellt sett i ett gott skick även på klockstapel.

Figur 30. Möklinta kyrka sedd från söder efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

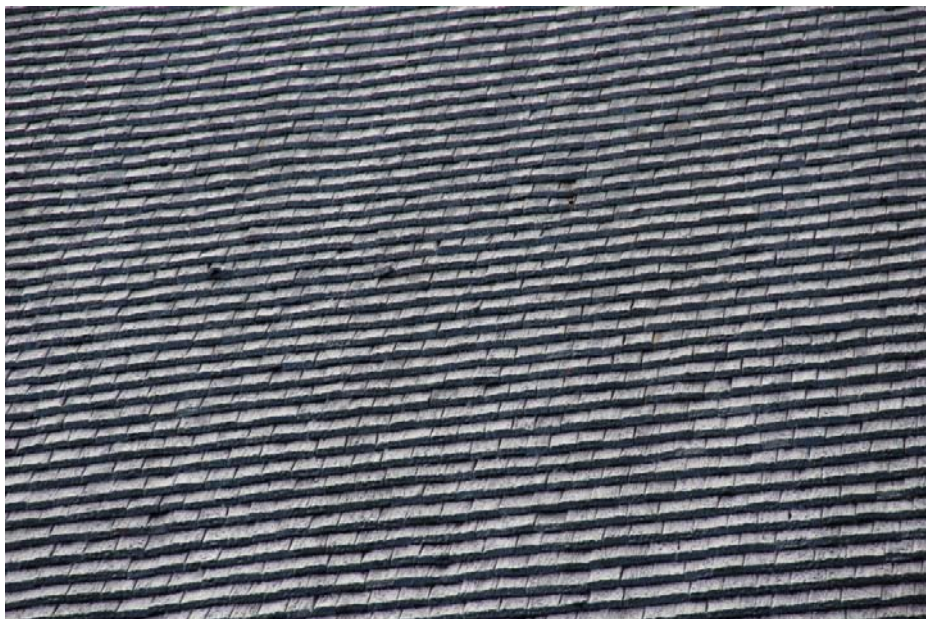
Figur 31. Anslutningen mellan södra vapenhuset och södra takfallet efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 32. Vapenhusets östra sida efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 33. Norra takfallet efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 34. På norra takfallet anas några spån som kan komma att behövas bytas.

Figur 35. Saknat spån på norra takfallet inringat. I bildens nedre vänstra kant syns sakristians tak. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 36. Klockstapelns sedd från sydväst efter tjärning av spån. Foto: Helén Sjökvist.

Figur. 37 Södra sidan efter tjärning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 38. Den tjärade "kjolen" på klockstapelns har inte omfattats av årets arbeten utan kvarstår till en rödfärgning av fasaden inom några år. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 39. Klockstapelns och kyrkans sedda från söder. Foto: Helén Sjökvist.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv:
Sala sockenkarta 1688 akt: T8:37 44.
Möklinta sockenkarta 1688 akt: T8:38 44.

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. 2005. *Karaktisering av Möklinta kyrka*. Västerås stift.

Hammarskiöld, Rolf. 2005. *Karaktisering av Sala sockenkyrka*. Västerås stift.

Länsstyrelsens beslut dnr 433-10117-08 daterat 2008-10-01.

Tryckta källor

Sjökvist, Helén. 2004. Exteriör renovering av Möklinta kyrka 2004. Västmanlands läns museum rapport 2004:B29. Västerås.

Sjökvist, Helén. 2011. Sala sockenkyrka – omläggning av spåntak. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2011:15. Västerås.

Tidning för Vänersborgs stad och län 4 maj 1882.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	12059
Fastighetsbeteckning:	Möklinta prästgård 5:1 Sala klockargård 1:2
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Sala, Möklinta
Beställare	Svenska kyrkan i Sala, Norrby, Möklinta
Projektledning:	Bengt Andersson E & F Ekonomikonsult
Entreprenör:	Sven Karlsson FC bygg- och takservice
Antikvarisk kontroll:	Helén Sjökvist Stiftelsen Kulturmiljövård Stora gatan 41 72212 Västerås

